

דברים שרואים משם: התקבלות ספרות הילדים הישראלית בגרמניה, 1998–1948

גבריאלה פון-גלאזנאפ*

בשוק הספרים הגרמני של שנות התשעים יש לספרות הילדים והנוער העברית בת זמננו נוכחות קבועה. לקהל הקוראים מוצעים ארבעים עד חמישים כותרים המיועדים לשכבות גיל שונות. כותרים אלה הם פרי עבודתם של מתרגמים ובתי-הוצאה רבים.

בתוך כך מתקיימים בגרמניה כינוסים המוקדשים לספרות הילדים העברית, בהשתתפות מחברים ישראלים הקוראים מיצירותיהם ומשוחחים עליהן עם הקהל. ספרות הילדים העברית זוכה לתשומת-לב – לרוב בצורת סקירות או מאמרים – גם בכתבי-העת הגרמניים החשובים לספרות ילדים ונוער, ולא פחות מכך באוניברסיטאות, שבהן התקיימו בשנים האחרונות כמה וכמה סמינרים בנושא "ספרות ילדים ונוער ישראלית"¹.

אולם ההתקבלות והנוכחות הבולטת של ספרות הילדים והנוער העברית בגרמניה הינן תופעות חדשות שלא היו קיימות בעשורים שקדמו לעשור האחרון. לא נגזים אם נטען שבשנים 1948–1990 ספרות הילדים העברית החדשה היתה לגמרי לא מוכרת בגרמניה, בבחינת חור שחור בנוף הספרות לילדים ולנוער, שרק יצירות בודדות של מחברים ישראלים הבלו בו לעתים רחוקות מאוד. במעט היוצאים מן הכלל לא היה די כדי להפנות את תשומת-לבם של הקוראים הגרמנים אל ספרות זו שנראתה להם, במקרה הטוב, אקזוטית.

מיד אחרי 1948 לא גילה הציבור הרחב בגרמניה התעניינות כלשהי בהקמתה של מדינת ישראל או בספרותה. ההתעניינות הספרותית התרכזה אך ורק ביצירות החדשות מן הספרות האנגלו סקסית או האמריקנית, הצרפתית והסקנדינבית. ללא ספק, תפקיד חשוב בהתעלמות זו מילאו גם מנגנוני ההדחקה של דור המלחמה, שכל מה שהיתה לו ולו נגיעה קלושה ליהדות, לישראל ולשואה הודחק מן התודעה.

גם ספרות הילדים והנוער השתלבה במגמה כללית זו, למעט יוצא מן הכלל חשוב אחד: בשנת 1950 תורגם לגרמנית יומנה של אנה פרנק והעמיד את הקוראים הגרמנים שאחרי המלחמה, צעירים כמבוגרים, בפני הנושא של רדיפת היהודים והשואה. אך למרות התהודה הרבה שעוררה היצירה, שהתבטאה עד מהרה במספר המהדורות הגדול (בנוסף לכך מיהרו מקראות לבתי-הספר לכלול בתוכן חלקים מן היומן), לא גדלה כלל ההתעניינות בנושאים כמו רדיפת היהודים, השואה או ישראל.

רק בתחילת שנות השישים חדרה מדינת ישראל במידה רבה יותר לתודעת הציבור הגרמני הרחב. גרמו לכך כמה וכמה אירועים תקשורתיים, פוליטיים וספרותיים: ב־1960 הגיע סרטו של אוטו פרמינגר אקסודוס לבתי-הקולנוע בגרמניה והתקבל בהתלהבות רבה. המאבק נגד הבריטים בפלשתינה, שהפך

* ד"ר גבריאלה פון-גלאזנאפ היא חוקרת במכון לחקר ספרות הילדים באוניברסיטת פרנקפורט ע"נ מיינ. בין היתר חוקרת ספרות יהודית וישראלית לילדים ולנוער.

1 בשונה מאשר בישראל, בגרמניה נהוג לדבר על ספרות ילדים "ישראלית" ולא "עברית".

בסרט לאפוס גבורה שהוביל לבסוף להקמת מדינת ישראל, אפשר לצופים הגרמנים – במנותק מכל ממשות פוליטית – לחוש הזדהות עזה עם אידיאולוגיית הבנייה של המדינה החדשה.

מעט אחר־כך נערכו בישראל ובגרמניה, כמעט במקביל, משפט אייכמן ומשפט אושוויץ הראשון, מאורעות שלוו בשתי המדינות בהתעניינות פובליציסטית רבה. בהיבט התחילה ההתמודדות עם העבר להשתקף בספרות הגרמנית: ב־1963 פרסם המחזאי רולף הוכהוט (Hochhuth) את המחזה מזמלא המוקום (*Der Stellvertreter*), שהאיר באופן ביקורתי את עמדת האפיפיור והכנסייה הקתולית כלפי היהודים בתקופה הנאצית, ושנתיים מאוחר יותר הפגיש פטר וייס במחזהו החקירה (*Die Ermittlung*) את הקהל הגרמני עם רצח העם שבוצע ביהודים על־פי תוכנית מחושבת, אך גם עם חוסר־האונים של החוקרים להתמודד באופן משפטי עם פשע חסר תקדים זה. באותה שנה, עשרים שנה אחרי תום המלחמה, קשרו ישראל וגרמניה המערבית יחסים דיפלומטיים. הסיסמה הישנה (והאסורה לביטוי) של תקופת אדנהאואר המוקדמת, שקבעה שמוטב להתרחק מכל דבר הקשור לעבר הגרמני ולפוליטיקה עכשווית, כבר לא יכלה להחזיק מעמד לנוכח אירועים אלה.

בשנות השישים הופיעו גם ראשוני התרגומים לגרמנית מספרות הילדים העברית. ראוי לציין, כי את מסכת התרגומים לא פתחה יצירה בת הזמן מספרות הילדים העברית, אלא רומן ציוני קלאסי לנוער משנות השלושים המוקדמות: ב־1965 הופיע תרגומו של יעקב מיטלמן לאנשי בראשית של אליעזר שמאלי. הקוראים הצעירים בגרמניה בוודאי לא היו מודעים לכך שתרגום זה ניסה להתחבר בעקיפין לספרות הנוער היהודית־גרמנית שראתה אור בגרמניה בתקופת הרייך השלישי.

עם עליית הנאצים לשלטון נאלצו היהודים לשוב ולהשתמש בתכנים יהודיים ולהכין את הקוראים הצעירים לאפשרות הגירתם לפלשתינה. במסגרת מדיניות זו תורגמו בשנת 1934 מעברית לגרמנית סיפורים של אליעזר שמאלי שהופיעו בקובץ בשם *Die Retter von Chula* (המצייה מחולה). הן המוציא מחולה והן אנשי בראשית נוצרו לפני הקמת מדינת ישראל. שניהם מספרים על ההתיישבות היהודית בפלשתינה, ולכן התאימו ביותר לשמש כשופר לאידיאולוגיה הציונית לפני הקמת מדינת ישראל וגם לאחר הקמתה. אך בניגוד להמצייה מחולה, שפנה לקהל היהודי בגרמניה של תקופת הרייך השלישי, ניסה אנשי בראשית לפנות אל קהל הקוראים הגרמני הלא יהודי. אולם למרות שהכיתוב על כריכת הספר תיאר בהרחבה את חשיבותו של הרומן בספרות העברית, הוא התקבל על־ידי הקוראים הגרמנים לכל היותר כרומן הרפתקאות, ולא זכה לתהודה גדולה.

כמעט במקביל להופעתו של אנשי בראשית בגרמניה, ראה אור בהוצאה ברלינאית סיפורו של משה שמיר הגלגל החמישי, שהמתרגמת הגרמנייה הכתירה בשם *Fahrt mit Umwegen* (נסיעה בעיקופים). שני דברים ראויים לציין בתרגום זה: ראשית, הטקסט שנבחר, בניגוד ליתר יצירתו של שמיר, אינו עוסק כלל במציאות ההיסטורית ו/או הפוליטית בישראל. שנית, דף השער מציין שהספר תורגם מאנגלית. המתרגמת הגרמנייה השתמשה, אם כן, בתיווכו של התרגום האנגלי, ומעולם לא נטלה לידיה את המקור העברי. הקורא הגרמני היה יכול לכל היותר "לחשוך", על־פי תוכן העניינים, שלפניו ספרות ילדים עברית.

תרגום יצירות שלא מלשון המקור, אלא בתיווך תרגום, לא היה מעשה יוצא דופן. אולם בהקשר זה

שופך הדבר אור אופייני על הקשרים הספרותיים בין גרמניה לישראל. בשנות השישים הושפעו קשרים אלה בין היתר מכך שמסיבות ברורות היו בגרמניה מתרגמים מעטים בלבד ששלטו בעברית. היוצאים מן הכלל המועטים התרכזו – כנהוג באותם ימים – בספרות מבוגרים. בשנות השישים והשבעים לא עסק אף אחד מן המתרגמים הידועים מעברית – בספרות ילדים ונוער ישראלית.

בדומה לסיפורו של שמיר, שהגיע לגרמניה רק אחרי העיקוף של התרגום האנגלי, תורגמו לגרמנית מהולנדית גם שלושת הרומנים של קרה פדרטל, שהופיעו בשנים 1962–1968 בהוצאת אָרְנֶה מוורצבורג. רק פרטים חבויים בדף השער, וכן מקום ההתרחשות, מבהירים לקורא המיומן כי לפניו סופרת ישראלית ולא הולנדית.

בשונה מיצירותיהם של שמאלי ושמיר, ברומנים של פדרטל מדובר לראשונה בספרות שנכתבה עבור נוער ושגיבוריה הם בני-נוער. מאגר דימויי ההזדהות המוצע כאן לקוראים הצעירים נותר בעיקרו במישור סיפורי הידידות, ההרפתקאות או הבילוש, ורק במישור סיפור ההרפתקה ניתן להבחין בטקסטים במאפיינים ישראליים ספציפיים, למשל בכך שהם מתרחשים במדבר הנגב או בקיבוץ, או שבדווים מוכנסים לעלילה כאלמנט אקזוטי. אפילו במקרים הנדירים, שבהם מתייחס הטקסט לאירועים פוליטיים בישראל, כמו בספר אבן השלום (שנקרא במקור בשם משמעותי יותר, הבה נעשה שלום), העוסק בנושא הבעייתי של יחסי יהודים-ערבים, מסתפק הטקסט באמירות אידיאליסטיות מופשטות ונמנע מהתייחסות למציאות הקונקרטית. אופייני הדבר, שבני-הנוער הישראליים לעולם אינם נתקלים בפלסטינים, אלא רק בבדווים, המאופיינים במקרה הטוב כמי שערבים מארצות אחרות התנכלו להם, בלא להתייחס לסיבות האפשריות לכך. אין להוציא מכלל אפשרות, שדווקא היעדר כל אידיאולוגיה וכל תוכן פוליטי הם שגרמו לטקסטים להיראות מתאימים לתרגום גרמני. אך אין ספק שסיפוריה של פדרטל קסמו למו"ל הגרמני גם בשל קרבה מסוימת לצורות ולתכנים של ספרות הילדים המערב אירופית, קרי הגרמנית.

דבר זה נכון כנראה גם ליצירותיו של אוריאל אופק – באמצע שנות השבעים הופיעו שלושה מהן בגרמניה (ראו Ofek 1975, 1976, 1977), שוב בתרגומו של יעקב מיטלמן. כמו בכל המקרים האחרים, גם כאן נותר המחבר סמוי מעין הקורא הגרמני: בתרגומים הגרמניים אין כל רמז למרכזיותו של אופק במערכת ספרות הילדים בישראל, ולכך שבשנות השבעים היה בלא עוררין התיאורטיקן והסופר החשוב ביותר בספרות הילדים והנוער הישראלית. גם על תרגומו של אופק חל הכלל שראינו כבר בסיפוריה של פדרטל: היעדר תכנים ישראליים ספציפיים, הימנעות מטיפול בנושאים היסטוריים או חברתיים רלוונטיים. במקום זה צועדת העלילה בדרך הבדוקה של סיפור הרפתקאות או בילוש. הדבר נכון אפילו לרומן הראשון של אופק שתורגם לגרמנית, עשן כיסה את הגולן (*Rauch über Golan*), המתאר את תחילת מלחמת יום-כיפור מנקודת מבטו של ילד בן אחת-עשרה. המלחמה ממוצה כאן לסיפור הרפתקאות עם סוף טוב ותו לא. בלשון פשוטה: כשקראו בני-נוער גרמנים את יצירותיהם של שמיר, פדרטל או אופק, העובדה שמדובר במחברים ישראלים או בספרות ילדים עברית היתה שולית ולא מילאה תפקיד כלשהו. את התכנים של היצירות ניתן היה להעביר ללא קושי לכל ארץ אירופית או אמריקנית אחרת. אף-על-פי שהחל משנות השישים הגיעה ספרות ילדים ונוער עברית בכמות גדולה

יותר גם לגרמניה, הרי בתודעת הקורא הגרמני לא היתה קיימת, בעיקרון, אפילו בסוף שנות השבעים. דוגמה טובה לכך מספק מאמרו המקיף של מאלטה דארנדורף (Dahrendorf) על תולדות ספרות הילדים והנוער העברית, בלקסיקון לספרות ילדים ונוער של קלאוס דודרר (Doderer 33-30: 1975-1982). דארנדורף מביא במאמרו סקירה מפורטת וידענית מאוד של ספרות הילדים והנוער העברית מראשיתה ועד ימינו, מתאר מוסדות, פרסים, מגמות התפתחות, תכנים ומחברים, אולם אינו מתייחס כלל לשאלת התקבלותה בגרמניה. באופן עקבי לא נכלל בלקסיקון של דודרר ולו סופר ישראלי עכשווי (או ותיק יותר) אחד.

על רקע זה מובן אפוא שתדמיתה של ישראל בעיני הקורא הצעיר בגרמניה לא נקבעה על-ידי ספרות הילדים העברית בת הזמן. כד כבד נשאלת השאלה, האם יכלו הקוראים הצעירים בגרמניה של שנות השישים והשבעים "לפגוש" את ישראל בספרות הילדים והנוער, ואם כן – היכן התרחשו "מפגשים" אלה.

נושאים ישראליים ספציפיים טופלו באותם ימים במידה לא מעטה בתרגומים של ספרות ילדים לא-ישראלית, כלומר ביצירות של מחברים הולנדים (Leonard De Vries), אמריקנים (Sally Watson) ושוודים (László Hátori), אך גם גרמנים (Ingeborg Bayer) ואוסטרים (Karl Bruckner). תוכנן של יצירות אלה התמקד כמעט אך ורק בתיאור שלב ההקמה של מדינת ישראל הצעירה, הישג שבעיני רבים מן המחברים הלא ישראליים הללו נקשר לקיומם של הקיבוצים. אין זה מוגזם לדבר בהקשר זה על ספרות קיבוצים חוץ-ישראלית לנוער. "קיבוץ" ו"ישראל" הפכו – במבט מבחוץ – למילים נרדפות, ואין ספק שתיאורים אלה של חיי הקיבוץ סיפקו לקוראים הגרמנים הצעירים אפשרויות הזדהות בלתי-מבוטלות. ייתכן שזו אחת הסיבות לכך שספרות זו על ישראל הצליחה כל-כך גם בגרמניה.

כותרים כמו יאפ מגלה את הארץ המובטחת (De Vries 1958), אנו בונים ארץ (Watson 1961) או יום חרש מפציע (Hátori 1963) סימנו לקורא הצעיר, מראש ובגלוי, כמו גם לקונה המבוגר, את תוכנו האידיאולוגי עד מאוד של הטקסט.

טיפלתי בהרחבה יחסית בספרות חוץ-ישראלית זו ובדימוי של ישראל העולה ממנה, וזאת משתי סיבות: ראשית משום שבני-הנוער למדו ממנה על ישראל הרבה יותר מאשר מספרות הילדים העברית שפורסמה באותה עת בגרמניה, ושנית משום שלעתים קרובות, עד היום, לא מבחינים בגרמניה בין ספרות עברית לספרות חוץ-ישראלית. לא רק בני-נוער, גם חוקרים מחשיבים את כל הספרים העוסקים בנושאים ישראליים כספרות ילדים ישראלית, בלי להתחשב במוצאו של המחבר. ייתכן – אך הדבר נותר בגדר השערה – שיכולת ההבחנה לוקה בחסר מכיוון, שכפי שראינו, הנושא "ישראל" נשלט תקופה ארוכה על-ידי מחברים לא-ישראליים.

לחיוזוק טענתי, ברצוני לצרף לדיון קבוצה שלישית של מחברים, שהשפיעה גם היא במידה מכרעת על דימויה של ישראל בעיני נוער גרמני בין 1950 ל-1970. כוונתי למחברים שחיו וכתבו בישראל, אולם לא השתמשו בשפה העברית אלא בשפתם הקודמת, כך שספריהם כלל לא הופיעו בישראל אלא רק בארצות המוצא של אותם מחברים. מובן שענייננו כאן רק באותו חלק של הספרות לילדים ולנוער

שנכתב בגרמנית או שהתקבל כאן באמצעות תרגום גרמני. ברצוני לסקור קורפוס זה של טקסטים, שהופיע במעין "שטח הפקר", ואפשר לכנותו ספרות ילדים ונוער מישראל. אף שמדובר בקבוצה קטנה יחסית של מחברים, היתה להם השפעה לא מבוטלת על ספרות הילדים והנוער הגרמנית. הכוונה למחברת ההולנדית קלארה אשר־פינקהוף (1896, אמסטרדם – 1984, חיפה), למחברת האוסטרית רוסייה לאמפל (1901, קורצ'נקו [Korscienko] – 1978, חיפה) ולאליס שוורץ־גארדוס (ילידת וינה, 1916). על מידת חשיבותן של אשר־פינקהוף ולאמפל בגרמניה תוכל להעיד העובדה שלשתיהן הוקדש ערך בלקסיקון לספרות ילדים ונוער של קלאוס דודרר (Doderer) (1975–1982: Vol. 1[1975], 67f.; Vol. 2[1977], 307f.). נזכיר שוב, ששום סופר ילדים עברי לא זכה לערך בלקסיקון זה.

אשר־פינקהוף חיברה ספרי ילדים עוד בהולנד לפני המלחמה, וחלקם תורגמו גם לגרמנית. אחרי הפלישה הגרמנית נעשתה מורה לילדים יהודים וליוותה אותם בדרכם בכמה מחנות־ריכוז, עד שב־1944 הגיעה לפלשתינה. מיד אחרי בואה העלתה על הכתב את חוויותיהם של הילדים היהודים בהולנד תחת הכיבוש הגרמני, בספרה ילדי כוכבים. היא ליוותה ילדים אלה החל בהגדרתם ובסימונם באמצעות טלאי־הכוכב הצהוב, דרך מעצרום וכליאתם בגיטו, וכלה בגירושם למחנות־הריכוז. אשר־פינקהוף מתארת את המאורעות מנקודת מבטם של הילדים בלבד: אולם גיבוריה נותרים חסרי שם. כך מדבר כל ילד לא רק בשם עצמו, אלא בד בבד גם בשם כל הילדים היהודים השותפים לגורלו. הספר מחולק למספר רב של סקיצות קצרות וקולעות שכל אחת מהן מאירה את המתרחש מנקודת מבט שונה מעט, ולקורא לא נותר אלא לצרף יחד את החלקים השונים לכלל האירוע, המכונה כיום שואה.

הספר הופיע בהולנד בשם *Sterrekinden* כבר בשנת 1946. עם תרגומו לגרמנית חמש־עשרה שנה מאוחר יותר, בשנת 1961, חולל הספר פולמוס חריף סביב השאלה, האם מן הראוי לעמת ילדים ובני־נוער עם נושא השואה. היתה זו תשובתו החיובית הנמרצת של אריך קסטנר, שאף חיבר את ההקדמה למהדורה הגרמנית, שהודות לה זכה הספר ב־1962 בפרס ספרות הנוער הגרמנית. כך היתה אשר־פינקהוף למחברת הראשונה שעסקה בשואה בספר ילדים בתחילת שנות השישים, הרבה לפני שמחברים גרמנים טיפלו בנושא זה באופן כלשהו. למרות התהודה הרבה שעורר ילדי כוכבים בגרמניה, הרי העובדה שהמחברת אשר־פינקהוף חיה בישראל, כמעט שלא חדרה לתודעת הציבור.

בנוסף לכך, חיברה אשר־פינקהוף ספר נוער בעל תמטיקה ישראלית: תרצה, ילדה בקיבוץ, שתורגם לגרמנית ב־1960 (*Tirza. Ein Mädchen im Kibbutz*), כלומר עוד לפני ילדי כוכבים. בפעם הראשונה תואר מצב הנוער הישראלי בן הזמן בספר לילדות. תוך התייחסות ברורה לספרות הקיבוץ הישראלית, מתארת אשר־פינקהוף את התפתחותה של ילדה בתקופת הקמת המדינה.

מובן שמעמדם של סופרים שחיו בישראל, אך המשיכו לכתוב בשפת "מולדתם הישנה", היה שנוי במחלוקת. דבר זה נכון במיוחד לגבי סופרים ממוצא גרמני, שהרי הלשון הגרמנית נחשבה בישראל במשך עשרות שנים שפת הרוצחים והשואה, שפה שהעדיפו להדיר לחלוטין מתודעת הציבור הישראלי. בכל זאת חיו ופרסמו בישראל סופרים רבים ממוצא גרמני, ואף התפרסמו בה כמה וכמה עיתונים כתובים גרמנית. מן הסופרים הישראליים ממוצא גרמני ואוסטרי, רק שניים חיברו גם ספרות לילדים:

אליס שוורץ־גארדוס (העורכת עד היום את העיתון האחרון בשפה הגרמנית היוצא לאור בישראל) ורוסיה לאמפל.

שתי הסופרות פרסמו את יצירותיהן אך ורק בהוצאות גרמניות. ב־1963 פרסמה שוורץ־גארדוס את *Joel und Jael* (יעל ויואל). סיפור הרפתקאות לילדים, שהתרחש אמנם בישראל, אולם יועד רק לבני־נוער לא־ישראלים. הדבר ניכר מן ההסברים הרבים המופיעים בספר על מדינת ישראל ועל חיי הנוער בה. אולם שוורץ־גארדוס לא המשיכה בסיפורים מסוג זה. הרומן *Entscheidung im Jordantal* (הכרעה בעמק הירדן), שראה אור בגרמניה בשנת 1965, עסק בהתמודדות הפנימית של הנוער הישראלי עם מדינת ישראל, אחרי שהשלב הראשון של הקמת המדינה ובנייתה הסתיים סופית בתחילת שנות השישים.

הגיבורה ברומן זה היא דניאלה בת ה־17, העומדת בפני הכרעה בין המשך חייה בישראל לבין החבר שלה, שחי בשווייץ. היא נוסעת לקיבוץ על הגבול הירדני, שם חייבת בת העיר הגדולה להתמודד עם חיי הקיבוץ הקשים יחסית. צורת הסיפור היא אמנם קונוונציונלית ביותר, הכל מוסבר בדיאלוגים ארכניים, אולם הבעיות הפנים־ישראליות, שעמן נדרש הנוער להתמודד, נידונות בגלוי. נושא חשוב – ובוודאי יוצא־דופן בספרות הילדים הישראלית של שנות השישים – הוא העיסוק בניצולי השואה. דניאלה עצמה נזרת מן "הסיפורים הישנים" של הדור הקודם, שאותם אינה רוצה לשמוע, אך הרומן כולל פרק ארוך, שבו מספרת אשה על חוויותיה במחנה־ריכוז, ודניאלה ויתר חברי הקיבוץ הצעירים מאזינים באי־רצון. מתואר כאן באופן גלוי המצב האמביוולנטי של היחס אל הניצולים: מחד גיסא בני הדור הצעיר אינם יכולים ואינם רוצים להבין את הסיבות לאי־ההתנגדות של הקורבנות, ומאידך גיסא, ברור להם שהניצולים הם חלק מן המערכת החברתית הסובבת אותם וממדינת ישראל. לרומן יש סיום פתוח: דניאלה נפרדת מחברה בשווייץ ומחליטה להישאר בישראל, אך לא בהכרח בקיבוץ – היא אינה בטוחה שהאינדיווידואליזם שלה יוכל להתיישב עם הוויית הקיבוץ. כך מצליחה שוורץ־גארדוס לא לחתום את התפתחות הגיבורה באחד מן הסיומים הרגילים – נישואין והכרעה בעד אורח־חיים מסוים – אלא להותירה פתוחה: פתרון לא קונוונציונלי בספר ילדות משנות השישים.

באשר לקהל הקוראות, אין ספק שאפשר לראות ברומן פנייה אל קהל יעד כפול. היצירה הופיעה אמנם בהוצאה גרמנית ויועדה אם כן לקוראות גרמניות, אולם קוראות אלה לא יכלו לפענח את דקויות החברה הישראלית, שהפרובלמטיקה שלה משמשת נושא מרכזי.

פנייה אל קהל יעד כפול ניתן למצוא גם ביצירתה של רוסיה לאמפל, שהיתה סופרת הילדים מישראל המוכרת ביותר בגרמניה וגם הותירה מאחוריה את מכלול היצירה הרחב ביותר. יצירתה המוכרת ביותר היא החלק הראשון של מה שמכונה "טרילוגיית אורה", שהופיע ב־1964, הלא הוא *Der Sommer mit Ora* (קיץ עם אורה). יש הקבלה רבה בין רומן זה לבין הכרעה בעמק הירדן של שוורץ־גארדוס: גם כאן הגיבורה היא נערה, אורה בת החמש־עשרה. במהלך ביקור של האמריקנית הצעירה אלינור נאלצת אורה להתמודד הן עם תחילת התבגרותה והן עם השסעים ההולכים ומתבלטים בחברה הישראלית.

נראה שריבוי הגיבורות הצעירות העומדות על גבול התבגרות אינו מקרי בתקופה זו. כשנוצרו

רומנים אלה, בתחילת שנות השישים, התבגר דור ראשון של ישראלים צעירים שנולדו אחרי הקמת המדינה, ומבעד לעיניהם התבוננו המחברים בביקורתיות מסוימת במצב החברה הישראלית. בתוך כך מעניקה לאמפל לגיבורה שלה מידה רבה ביותר של אוטונומיה: הספר כתוב כיומנה של אורה, והכל נודע לנו מנקודת מבטה בלבד – אין מספרים נוספים העשויים "לתקן" את דעותיה.

הקונפליקטים מתוארים בשני מישורים. הקונפליקטים הפרטיים של אורה במסגרת המשפחה, במיוחד עם אמה, מסגירים לא רק מידה רבה של אוטונומיה, אלא גם מודעות עצמית: "את לא מבינה אותי!" הוא מוטיב חוזר שאורה, המייצגת את דורה, מטיחה באמה פעם אחר פעם. חוסר הבנה זה מגיע עד למישור השפה, שהרי – כפי שמסבירה אורה בגלוי – למרות כל המאמצים, ההורים רחוקים מלשלוט בעברית כמו בני הדור הצעיר שגדל בארץ.

אך גם מחוץ לתחום המשפחה יש קונפליקטים. גם כאן מוצגת החברה הישראלית כמלאה שסעים. בין היתר מתוארים:

– כניעתם של ישראלים לא מעטים לנוכח הבעיות בארץ, כלומר שיבה לארצות־האם או הגירה לארצות־הברית;

– קשיי השפה בין הדורות: חלק מן הדור המבוגר שולט בעברית שליטה חלקית בלבד, ואף אינו רוצה לתקן זאת;

– היחסים בין המינים: הנשים חשות נשלטות על־ידי הגברים, האמהות מעדיפות את הבנים;

– הקונפליקט הבלתי־מבוטא בין האשכנזים, הדומיננטים בחברה, לכין היהודים המזרחים, שמספרם רב יותר אך מעמדם נחות;

– האפליה הגלויה של בני־זוג לא־יהודים בחברה הישראלית, שבשעתו חשבה עצמה לחילונית לגמרי;

– הקונפליקט עם השכנים הערבים: יש ביקורת גלויה על כך שהאוריינטציה התרבותית והפוליטית של ישראלים רבים היא אירופית ואמריקנית ואינה פונה אל השכנים הערבים;

– הפרובלמטיקה של העברות, בין היתר עברות השמות, שמונע מניצולי השואה את האפשרות לשמור על זיכרון המשפחות ועל שמות־המשפחה הקודמים.

יש חשיבות מכרעת לכך שבפעם הראשונה יש לפנינו ספרות ילדים מישראל, הכורכת יחד את תיאור המצב האישי בזה החברתי ומתבוננת בהם מנקודת מבטה של נערה בת חמש־עשרה. התפוצה הרבה יחסית של רומן זה דווקא – עד 1979 הופיעו בגרמניה שש מהדורות – מעידה מחד גיסא על הפתיחות הרבה לספרות ילדות זו, המודרנית בהחלט, ומאידך גיסא גם על עניין רב בתיאור זה של החיים בישראל.

לאמפל שבה והשתמשה בתפישה אוטונומית זו של ספרות הנוער עשר שנים מאוחר יותר, ברומן האחרון שלה, *...als ob wir im Frieden lebten* (...כאילו חיינו בשלום). הגיבורה ברומן זה היא נערה בת שלוש־עשרה, המכונה בשל אופיה המרדני "לא־לא", כפי שהיא עצמה מספרת בגאווה רבה. נקודת המוצא היא תחרות לכתוב ספר ילדים. לא־לא אוסרת במפורש על אמה לכתוב ספר כזה: היא רוצה לעשות זאת בעצמה, יחד עם חגי חברה, שהרי – כך היא סבורה מתוך מודעות עצמית – ספר כזה יכול

להיכתב רק על־ידי ילדים, שכן רק ילדים יודעים מה מעסיק את בני־גילם ורק הם יודעים מה ילדים אוהבים לקרוא. היא סובבת בירושלים עם חברה חגי בחיפוש אחר חומרים מתאימים, וכך יש הזדמנות למחברת, שהיתה אז כבר בת 73, לשוב ולעמת את קוראיה עם פנורמה ביקורתית של החברה הישראלית.

מסקירה זו עולה כי ספרות הילדים מישראל מצטיינת לא רק במגוון נושאים רחב, אלא גם באופן התבוננות מציאותי ביותר בחברה הישראלית "מבפנים", לעתים קרובות תוך שילוב נשים־גיבורות ותפישה מודרנית יחסית של התבגרות נשית.

אם שנות השישים עמדו בסימן הניסיונות המהוססים הראשונים לבסס בגרמניה את ספרות הילדים העברית, הרי שבשנות השבעים נקבע דימויה של ישראל בתחום הספרות לילדים ולנוער בעיקר על־ידי סופרות מישראל. לעומת זאת, בשנות השמונים נראה שספרות הילדים העברית שבה ונעלמת מגרמניה. היוצא מן הכלל היחיד – ספרו הקלאסי של אורי אורלב האי כרחוב הציפורים, שראה אור בגרמניה ב־1990 – אך לא הצליח לעורר מודעות לקיומה של ספרות ילדים ונוער עברית.

התפנית המכרעת אירעה רק עשור מאוחר יותר, בתחילת שנות התשעים, והיא קשורה בשני שמות: בפעילותה של הסופרת והמתרגמת מרים פרסלר, ובהוצאת על־באבא שבפרנקפורט.

פרסלר גודעה בגרמניה כסופרת ילדים וקנתה לה שם בתרגומיה מהולנדית, עוד לפני שהתוודעה באקראי לספרה של גילה אלמגור הקיץ של אביה. פרסלר, שלמדה עברית בכוחות עצמה, התרשמה מסיפורה של אלמגור עד כדי כך, שהציעה למוציאים לאור ואברהם טויטר (Teuter), מנהלי הוצאת על־באבא, לכלול את תרגום הספר בתוכנית ההוצאה. אחרי הופעת ספרה של אלמגור, בסוף 1990, עלה הרעיון לפתוח בהוצאת על־באבא בסדרת תרגומים מספרות הילדים הישראלית. בריאיון ארוך סיפרה פרסלר על פעילותה כעורכת הסדרה ועל התנסויותיה בספרות הילדים והנוער הישראלית:

"למעשה הפכתי לעורכת מפני שאני סופרת הילדים היחידה שיודעת עברית. כך אני מסוגלת לקרוא ולהעריך את הספרים במקור. חשוב לי שהספרים יהיו מופרים אצלנו. יש כעת בישראל מבחר גדול של ספרי ילדים ונוער, בגיוון שאינו מוכר כאן – הן מבחינת התוכן והן במה שנוגע לפן התרבותי. [...] לשינוי שחל בספרות הילדים והנוער הישראלית התוודעתי בעצם בדרך מקרה: לא מפני שהתעניינתי בכך במיוחד, אלא יותר בזכות אברהם טויטר. הוא דחק בי שוב ושוב לקרוא ספרים ישראליים. הוא טען שזוהי כביכול חובתי, לתרגם ספרים עבריים. [...] בשל העובדה שעד כה כמעט לא תורגם מעברית דבר, קיים היצע עצום של ספרי איכות" (Gärtner 1991).

הסדרה יצאה לאוויר העולם עוד באותה שנה, בתמיכת המכון לתרגום ספרות עברית. תוכנן להוציא מדי שנה כשישה כותרים, וכבר בסוף 1991 כללה הסדרה "ישראל בעל־באבא" 13 כותרים. מלבד ספרה של גילה אלמגור תורגמו גם ספרים של סופרים עכשוויים כדורית אורגד, תמר ברגמן, רוני גבעתי, נירה הראל, יונה טפר, דליה ב' כהן, דניאלה כרמי, סמי מיכאל, נאוה סמל, אלי עמיר, יורם קניוק, יעל רוזמן ודוד שיץ. עד מהרה הועסקו שלושה מתרגמים בהוצאת על־באבא – מרים פרסלר, קירסטן פרפקה־מירון ואיריס אלקבץ־רון – עדות נוספת לכמות הגדלה והולכת של ספרות זו.

הופעת הספרים זכתה להד חיובי ורחב בעיתונות. פורסמו רשימות ביקורת רבות, שגרמו לכך שספרות הילדים הישראלית, שזה עתה נתגלתה, זכתה לחשיפה רבה בשוק ספרי הילדים הגרמני. בריאיון שצוטט לעיל הצביעה פרסלר על הסביבות התרבותיות השונות, שמהן באו מחברי ספרות הילדים הישראלית. בבחירת הספרים ניסתה לשקף הטרוגניות זו. מעידים על כך כותרים כמו תרנגול כפרות (*Nuris Vorstellung*) של אלי עמיר או חופן של ערפל (*Eine Handvoll Nebel*) של סמי מיכאל (יצירה שהופיעה בגרמניה כספר לבני-הנעורים), שבאמצעותם ביקשה פרסלר להציג לקוראים הצעירים בגרמניה את גורלם של היהודים המזרחים בישראל.

עם זאת היו נושאים אלה בגדר היוצאים מן הכלל בסדרה הישראלית של עלי-באבא. מרכז הכובד היה בביורר יצירות שתיארו את חיי היומיום בישראל, את הבעיות האופייניות לבני-נוער ישראלים, את קשיי הזהות של העולים החדשים ובמיוחד את ההתמודדות עם נושא השואה. אין ספק שדווקא לנושא זה יש חשיבות מיוחדת גם בעבור הנוער הגרמני. כך הופיעו תרגומים רבים המתארים אספקטים שונים של השואה. תורגמו רומנים היסטוריים המתארים את הסבל, המאבקים והשרידה של בני הדור הראשון, את עלייתם לפלשתינה/ארץ-ישראל ואת הניסיונות השונים להמשיך ולחיות עם העבר או בצלו. לעומת זאת, בייחוד סיפורים חדשים יותר מטפלים בקונפליקטים של דור הישראלים השני, כמו גם של ילדי ניצולי השואה. לדעת פרסלר חשוב וחיוני לעמת בדרך זו את הנוער הגרמני עם המבט הישראלי/יהודי על השואה.

פרסלר באה במגע עם נושא השואה עוד קודם לכן, באמצעות תרגומי ספרות ילדים הולנדית, וגם בבחירת טקסטים ישראליים הקדישה לנושא זה תשומת-לב מיוחדת. כך גם עודדה ניצולים להעלות את תולדות חייהם על הכתב או סייעה להם בכתיבת קורותיהם. הדוגמה הידועה ביותר לכך היא תרגום הספר פצעים שלא הגלידו (*Dank meiner Mutter*) של שושנה רבינוביץ', שאת גירסתו הגרמנית עיבדה פרסלר יחד עם המחברת. רבינוביץ' מספרת בספרה כיצד שרדה ברדיפות ובמתנות הריכוז בזכות אמה. הספר הופיע ב-1994 בהוצאת עלי-באבא והיה לאחת ההצלחות הגדולות ביותר של ההוצאה. עד מהרה הופיעה מהדורה לבתי-הספר, ומאוחר יותר מהדורת-כיס בהוצאת פישר. על תרגום יצירה זו, בין היתר, זכתה פרסלר באותה שנה בקטיגוריית הפרס המיוחד במסגרת פרס ספרי הנוער.

אולם למרות התהודה החיובית בהחלט שעוררה סדרת "ישראל בעלי-באבא", ועל אף מאמציה של פרסלר, חלק גדול מספרות הילדים והנוער הישראלית לא נמכר היטב. גם הקיץ של אביה (*Der Sommer von Aviha*) של אלמגור לא זכה להצלחה בקרב קהל הקונים. הסיבות לכך היו מגוונות. המו"לית אנה טויטר חשדה שדעות אנטישמיות היו חזקות מכל הניסיונות להביא להבנה טובה יותר בין ישראלים לגרמנים באמצעות המדיום הספרותי. חנויות הספרים התלוננו מצדן שקונים רבים נרתעים מסופרים לא-ידועים, ודרשו מן ההוצאה להשקיע יותר בפרסום הכותרים.

כבר בקיץ 1994, בשל מיעוט המכירות, נאלצה הוצאת עלי-באבא להפסיק את הופעת הסדרה הישראלית. אף-על-פי-כן, במשך פחות משלוש שנים הופיעו יותר מעשרים כותרים, ולא מעטים מהם נמכרו לסדרות ספרי נוער יוקרתיות כ-*rororo rotfuchs dtv junior*, או *Fischer Schatzinsel* וכך זכו ליתר נגישות.

אולם לא היה זה סופה של ספרות הילדים והנוער הישראלית בגרמניה: ההיפך הוא הנכון. ראשית, גם אחרי 1994 הופיעו בהוצאת עלי-באבא ספרי ילדים מישראל. מלבד זאת כללו עתה עוד בתי-הוצאה גרמניים רבים כותרים ישראליים בתוכניותיהם לנוער. בהקשר זה תצוין במיוחד הוצאת Elefanten-Press בברלין, שכבר באמצע שנות השמונים החלה לפרסם את יצירותיו של אורי אורלב לילדים. עד 1994 הוציאה לאור שישה כותרים של הסופר הידוע. עוד הופיעו בהוצאה זו יצירותיהן של נאוה סמל ויעל רוזמן.

בשנים האחרונות יצאה לאור ספרות ילדים ונוער ישראלית בעיקר בהוצאות היוקרתיות בלז וגלברג (Beltz & Gelberg) והאנזר (Hanser) במינכן. בלז וגלברג, המתמחות בספרי ילדים, פרסמו בין היתר יצירות של רעיה הרניק ואת ספריהם האחרונים של אורי אורלב וגלילה רוזן-פדר. בתוכנית

מתוך: Joram und der Zauberhut. Gutenachtgeschichten. David Grossman. Aus dem Hebräischen von Mirjam Pressler. Mit Bildern von Jacky Gleich. München u.a.: Hanser 1998.

ואיור מתוך התרגום הגרמני לאיתמר מטייל על קירות. דוד גרוסמן. עם עובד 1986.

של הוצאת האנזר, לעומת זאת, הושם הדגש על ספרות ישראלית לנוער הגובלת בספרות מבוגרים, כלומר בעלת איכות ספרותית גבוהה. פתחה בכך ב־1994 גילה אלמגור עם עץ הדומים תפוס (*Auf dem Huegel dem Maulbeerbaum*), ספר המשך לקיץ של אביה. אחריו בסדרה באו סמיר ויונתן על כוכב מארים (*Samir und Jonathan*) של דניאלה כרמי, שזכה מיד בפרס ספרות הנוער הגרמני, ויש ילדים זינג (*Zickzackkind*) של דוד גרוסמן וסיפורים מאת עמוס עוז. עוז וגרוסמן הם הסופרים הישראלים הידועים ביותר בגרמניה.

מובן שמניתי כאן רק את ההוצאות החשובות ביותר: כותרים ישראלים יחידים נמצאים כעת כמעט בכל הוצאה גרמנית. עוד תצוין הוצאת דייגנס בציריך, שהביאה לפרסום ספרי־התמונות של מאיר שלו בתחום הלשון הגרמנית. באוסטריה בולטת הוצאת סט. גבריאל, שבה מופיעים תרגומים ליצירותיהם של רות אלמוג, רבקה קרן וסמי מיכאל.

גם הספרות המחקרית מקדישה תשומת־לב גדלה והולכת לנושא ספרות הילדים והנוער הישראלית. כריסטיאן בנדר פרסם מקראה המציגה טקסטים קצרים אך חשובים לצד ביוגרפיות של מחבריהם (Bender 1993). ב־1994 הוציאה בווינה מרים מורד קובץ שנקרא פגישה עם ספרות ילדים ונוער מישראל (Morad 1994). כהקדמה הובאו בקובץ מאמרים של זהר שביט ומרים פרסלר, המתארים את ההיסטוריה המורכבת של ספרות הילדים והנוער הישראלית. אולם במרכז הקובץ עומדות הביוגרפיות המקיפות של סופרים ישראלים צעירים לילדים ולנוער. מורד צירפה לקובץ ביבליוגרפיה מקיפה, שתארה בפעם הראשונה, בשפה הגרמנית, את מכלול ספרות הילדים והנוער הישראלית. מורד עמדה גם על ההבחנה החיונית כל־כך בין ספרות ילדים ונוער של סופרים ישראלים לבין ספרות ילדים ונוער על ישראל. הופעת הספר שימשה עילה לקיום כינוסים רבים שיזמה מורד, שבמהלכם התקיימו דיונים חשובים בין סופרים ישראלים לבין חוקרים וקוראים צעירים. כך חדרה ספרות ילדים ונוער ישראלית גם לתוכניות הלימודים של בתי־ספר גרמניים – אולי הצעד החשוב ביותר להתבססותה (ולקנוניזציה) של ספרות זו בגרמניה. באפריל 1997 פרסמה הוצאת פישר מערכי שיעור לטקסטים של תמר ברגמן ושושנה רבינוביץ', שנועדו לתלמידים בגילאי 14 ו־16 (Schatzinsel 1997).² לסיום נזכיר גם את כתב־העת JuLit, אחד מכתב־העת החשובים בגרמניה לספרות ילדים, שהקדיש בשנת החמישים למדינה, 1998, גיליון־נושא לספרות ישראלית לילדים.

השנה חוגגת מדינת ישראל חמישים שנה להקמתה. איזה מאון ניתן להציג כאשר להתקבלותה של ספרות ישראלית לילדים ולנוער בגרמניה?

חדירתה והתבססותה של ספרות ישראלית לילדים ולנוער ארכה בגרמניה יותר מארבעים שנה. רק בשנות השישים תורגמו כותרים בודדים ראשוניים. ידיעות על ישראל מסרו רק יצירות של סופרים שאמנם חיו בישראל, אך המשיכו לכתוב בשפת מולדתם הישנה.

2 קטרין וונש (Wunsch) חיברה מערך שיעור לכיתה ז' על לאורך המסילה מאת תמר ברגמן, ואורסולה קליור (Kliwer) לכיתות ז'־א על פצעים שלא הגלדו מאת שושנה רבינוביץ'.

המפנה המכריע, שפרסם בגרמניה את ספרות הילדים והנוער העברית במלוא היקפה, אירע רק בשנות התשעים. כפי שקורה לעתים קרובות כל־כך בהיסטוריה, גם את המפנה הזה ניתן לייחס לפעולתם של יחידים: המתרגמת מרים פרסלר, הנחשבת כיום בגרמניה למתרגמת החשובה ביותר מעברית, והמו"לים אנה ואברהם טויטר. רק מאוחר יותר החלו גם הוצאות אחרות לכלול היקף גדול של ספרות ישראלית לילדים ולנוער. כיום, לאחר כמעט חצי מאה, אין לתאר עוד את נוף הספרים הגרמני בלא ספרות עברית לילדים ולנוער. היא נחשבת חלק קבוע ומוכר מספרות הילדים העולמית, ונהנית בגרמניה מתשומת־לב נרחבת. ספרות הילדים והנוער הישראלית מובנת מאליה בגרמניה, ומהווה פיסת נורמליות קטנה במסגרת היחסים הקשים, אך גם המסועפים, בין שתי הארצות.

פרנקפורט ע"נ מין, דצמבר 1997
תירגם מגרמנית: רן הכהן

ביבליוגרפיה

- Almagor, Gila 1990 [1985]. *Der Sommer von Aviha*. Aus dem Hebräischen von Mirjam Pressler. Frankfurt a.M.: Alibaba.
- Asscher-Pinkhof, Clara 1960 [1952]. *Tirza. Ein Mädchen im Kibbutz*. Aus dem Niederländischen von Ruth Rostock. Kassel: Oncken.
- Asscher-Pinkhof, Clara 1961 [1946]. *Sternkinder*. Aus dem Niederländischen von Wilhelm Niemeyer. Berlin: Dressler. (Neuaufgabe: Hamburg 1986.)
- Bayer, Ingeborg 1988. *Zeit für die Hora*. Würzburg: Arena.
- Bender, Christian 1993. *Israel von allen Seiten. Ein Lesebuch*. Frankfurt a.M.: Alibaba.
- Bruckner, Karl 1971. *Yossi und Assad*. Wien: Jugend und Volk Verlag.
- Feder-Tal, Karah 1962 [1959]. *Der Stein des Friedens. Eine Geschichte aus der Negev-Wüste*. Aus dem Niederländischen von Friedel Quast. Würzburg: Arena.
- Feder-Tal, Karah 1964 [1962]. *Goldring und singende Muschel. Eine Rätselhafte Geschichte um ein verschwundenes Schmuckstück*. Aus dem Niederländischen von Friedel Quast. Würzburg: Arena.
- Feder-Tal, Karah 1968 [1967]. *Der verschwundene Talisman. Michael findet einen Freund*. Aus dem Niederländischen von Hans Buisman. Würzburg: Arena.
- Doderer, Klaus (Hrsg.) 1975–1982. *Lexikon der Kinder- und Jugendliteratur*. Weinheim-Basel: Beltz Verlag.

- Gärtner, Hans 1991. "Ein enormer Fundus". *Börsenblatt des deutschen Buchhandels*, 3 September 1991, S. 2886f.
- Hámori, László 1963. *Ein neuer Tag bricht an*. Aus dem Schwedischen von Waltraude Callsen. Stuttgart: Boje.
- Lampel, Rusia 1964. *Der Sommer mit Ora*. Frankfurt a.M.: Sauerländer.
- Lampel, Rusia 1974. *...als ob wir im Frieden lebten*. Freiburg: Herder.
- Morad, Mirjam (Hrsg.) 1994. *Begegnung mit Kinder- und Jugendliteratur aus Israel*. Wien: Dokumentationsstelle für neuere österreichische Literatur.
- Ofek, Uriel 1975 [1974]. *Rauch über Golan*. Aus dem Hebräischen von Jacob Mittelman. Solothurn: Schweizer Jugend Verlag.
- Ofek, Uriel 1976 [1971]. *Alles begann mit Jossi*. Aus dem Hebräischen von Jacob Mittelman. Solothurn: Schweizer Jugend Verlag.
- Ofek, Uriel 1977 [1973]. *Wer ist Perez?* Aus dem Hebräischen von Jacob Mittelman. Solothurn: Schweizer Jugend Verlag.
- Orlev, Uri 1990 [1981]. *Die Insel in der Vogelstraße*. Aus dem Hebräischen von Beate Esther von Schwarze. Berlin: Elefant-Press.
- Schatzinsel für die Schule 2. Unterrichtsentwürfe für die Jahrgangsstufen 6–11*. Frankfurt a.M.: Fischer.
- Schwarz-Gardos, Alice 1963. *Joel und Jael. Eine Geschichte von Sabres, Räubern und Spionen*. Stuttgart: Franck.
- Schwarz-Gardos, Alice 1965. *Entscheidung im Jordantal*. Stuttgart: Franck.
- Shamir, Moshe 1964 [1958]. *Fahrt mit Umwegen*. Aus dem Englischen von Lena Stepath. Berlin: Klopp.
- Smolly, Elieser 1934. *Der Retter von Chula. Jüdische Jugend-Geschichten aus dem neuen Palästina*. Aus dem Hebräischen von Fritz Aronstein und Max Paul Block. Berlin: Erich Reiss.
- Smolly, Elieser 1965 [1933]. *Sie waren die ersten*. Aus dem Hebräischen von Jacob Mittelman. Solothurn: Schweizer Jugend-Verlag.
- Vries, Leonard de 1958 [1955]. *Jaap findet das Gelobte Land*. Aus dem Niederländischen von Hans Cornioley. Frankfurt a.M.: Sauerländer.
- Watson, Sally 1961 [1958]. *Wir bauen ein Land*. Aus dem Amerikanischen von Marlis Pörtner. Zürich: Benziger.
- Watson, Sally 1968 [1966]. *Wir aus dem Kibbuz*. Aus dem Amerikanischen von Marlis Pörtner. Zürich: Benziger.

נספח

ספרות ילדים ונוער ישראלית שהופיעה אחרי 1990 בהוצאות עלי-באבא ואחרות³

- Almagor, Gila 1990. *Der Sommer von Aviha*. Mit Illustrationen von Christian Kuehnel. Aus dem Hebräischen von Mirjam Pressler. Frankfurt a.M.: Alibaba.
Tb-Ausgabe: dtv pocket plus 78999.
[אלמגור, גילה 1985. הקיץ של אביה. תל אביב: עם עובד.]
- Almagor, Gila 1994. *Auf dem Huegel unter dem Maulbeerbaum*. Aus dem Hebräischen von Mirjam Pressler. München u.a.: Hanser.
[אלמגור, גילה 1992. עין הדומים תפוס. תל אביב: עם עובד.]
- Almog, Ruth 1993. *Die Silberkugel*. Mit Illustrationen von Annegert Fuchshuber. Aus dem Hebräischen von Mirjam Pressler. Moedling u.a.: Vlg. St. Gabriel.
Tb-Ausgabe: Gulliver Tb 245.
[אלמוג, רות 1986. כדור הכסף. תל אביב: עם עובד.]
- Amir, Eli 1994. *Nuris Vorstellung*. Aus dem Hebräischen von Lore Hartmann – von Monakow. Frankfurt a.M.: Alibaba.
[עמיר, אלי 1983. תרנגול כפרות. תל אביב: עם עובד.]
- Bergmann, Tamar 1991. *Der Junge von drüben*. Aus dem Hebräischen von Kirsten Praefcke-Meron. Frankfurt a.M.: Alibaba.
Tb-Ausgabe (u.d.T. *Die Kinder aus dem Jordantal*) rororo rotfuchs 645.
[ברגמן, תמר 1983. הילד מ"שמה". תל אביב: עם עובד.]
- Bergmann, Tamar 1992. *Taschkent ist weit von Lodz*. Aus dem Hebräischen von Mirjam Pressler. Frankfurt a.M.: Alibaba.
Tb-Ausgabe: Fischer Schatzinsel 80156.
[ברגמן, תמר 1987. לאורך המסילה. ירושלים: שוקן.]
- Carmi, Daniella 1991. *Die Explosion in der Ahalan Street*. Aus dem Hebräischen von Mirjam Pressler. Frankfurt a.M.: Alibaba.
[כרמי, דניאלה 1985. הפיצוץ ברחוב אהל"ן. ירושלים: כתר.]
- Carmi, Daniella 1996. *Samir und Jonathan*. Aus dem Hebräischen von Anne Birkenhauer. München u.a.: Hanser.
[כרמי, דניאלה 1994. סמיר ויונתן על כוכב מאדים. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.]
- Cohen, Dalya B. 1991. *Uri und Sami*. Aus dem Hebräischen von Iris Elkabets-Rosen. Frankfurt a.M.: Alibaba.
Tb-Ausgabe: dtv junior 70333.

- [כהן, דליה 1981. אורי זכמי. רמת גן: מסדה.]
- Erben, Eva 1996. *Mich hat man vergessen. Erinnerungen eines jüdischen Mädchens.* Aus dem Hebräischen von Nathan Jessen. Mit einem Nachwort von Mirjam Pressler. Weinheim: Beltz & Gelberg.
Tb-Ausgabe: Gulliver Tb 747.
- [ארבן, אוה 1980]. אמא ספרי, הלא היית שם. (חסר מקום הוצאה והמוציא לאור.)
- Ganor, Niza 1996. *Wer bist du, Anuschka? Die Überlebensgeschichte eines jüdischen Mädchens.* Aus dem Hebräischen von Wolfgang Jeremias. München: Beck.
- [גנור, ניצה [תשמ"ט]. מי את אנושקה? ש' בץ.]
- Givati, Roni 1992. *Schwäne von einem anderen See.* Aus dem Hebräischen von Mirjam Pressler. Frankfurt a.M.: Alibaba.
- [גבעתי, רוני 1989. ברבורים מאגם אחר. תל אביב: ספרית פועלים.]
- Golan, Shammai 1997. *Schatz kommt.* Aus dem Hebräischen von Mirjam Pressler. Frankfurt a.M.: Alibaba.
- [גולן, שמאי 1968]. אשמים. רמת גן: מסדה.]
- Grossman, David 1990. *Ein spätes Duell.* Aus dem Hebräischen von Mirjam Pressler. Hamburg: Carlsen.
- [גרוסמן, דוד 1982. דו קרב. רמת גן: מסדה.]
- Grossman, David 1990. *Joram wünscht sich was. Zwei Geschichten.* Mit Illustrationen von Sabine Friedrichson. Aus dem Hebräischen von Mirjam Pressler. Hamburg: Carlsen.
- [גרוסמן, דוד 1986. אח חדש לגמרי ; 1986. איתמר מטייל על קירות. תל אביב: עם עובד.]
- Grossman, David 1996. *Zickzackkind.* Aus dem Hebräischen von Vera Loos und Naomi Nir-Bleimling. München u.a.: Hanser.
- [גרוסמן, דוד 1994. יש ילדים זיגוג. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.]
- Grossman, David 1998. *Joram und der Zauberhut. Gutenachtgeschichten.* Aus dem Hebräischen von Mirjam Pressler. Mit Bildern von Jacky Gleich. München u.a.: Hanser.
- [גרוסמן, דוד 1986. אח חדש לגמרי; 1986. איתמר מטייל על קירות; 1988. איתמר פוגש ארנב; 1988. איתמר מכתב; 1990. איתמר צייד החלומות; 1992. איתמר ובוובע הקסמים השחור. תל אביב: עם עובד.]
- Harel, Nira 1991. *Frontalzusammenstoß.* Aus dem Hebräischen von Judith Brüll. Frankfurt a.M.: Alibaba.
- [הראל, נירה 1989. התנגשות חזיתית. תל אביב: עם עובד.]
- Harel, Nira 1993. *Ein neuer Hut.* Aus dem Hebräischen von Mirjam Pressler. Frankfurt

- a.M.: Alibaba.
[הראל, נירה 1984. כובע חדש. תל אביב: עם עובד.]
- Hareven, Shulamit 1993. *Saras Jerusalem*. Aus dem Hebräischen von Ruth Achlama. Frankfurt a.M.: Dvorah-Verlag.
[הראבן, שולמית 1972]. עיר ימים רבים. תל אביב: עם עובד.]
- Harnik, Raya 1996. *Mein Bruder, mein Bruder. Roman*. Aus dem Hebräischen von Mirjam Pressler. Weinheim: Beltz & Gelberg.
[הרניק, רעיה 1993. אחי, אחי. תל אביב: עם עובד.]
- Kaniuk, Yoram 1991. *Wasserman*. Aus dem Hebräischen von Mirjam Pressler. Frankfurt a.M.: Alibaba.
Tb-Ausgabe: dtv pocket 78072.
[קניוק, יורם 1988. וסרמן. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.]
- Kaniuk, Yoram 1993. *Hiob, Pebble und der Elefant*. Aus dem Hebräischen von Mirjam Pressler. Frankfurt a.M.: Alibaba.
[קניוק, יורם 1993. איוב, חלוקיהנחל והפיל. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.]
- Keren, Rivka 1996. *Katalin. Ungarisches Tagebuch*. Aus dem Hebräischen von Mirjam Pressler. Mödling u.a.: Verlag St. Gabriel.
[קרן, רבקה 1973. קטי: יומנה של נערה. תל אביב: עם עובד.]
- Meir, Mira / Frankel, Alona 1998. *Der Junge, der nicht allein schlafen wollte*. Aus dem Hebräischen von Mirjam Pressler. Hamburg: Carlsen.
[מאיר, מירה 1981. פעם היה ילד שלא רצה לישון לבדו. תל אביב: ספרית פועלים.]
- Michael, Sammy 1993. *Eine Handvoll Nebel*. Aus dem Hebräischen von Hanns Schumacher. Frankfurt a.M.: Alibaba.
[מיכאל, סמי 1979. חפן של ערפל. תל אביב: עם עובד.]
- Michael, Sammy 1995. *Bagdad. Sturm über der Stadt*. Aus dem Hebräischen von Mirjam Pressler. Moedling u.a.: St. Gabriel.
[מיכאל, סמי [תשל"ה]. סופה בין הדקלים. תל אביב: עם עובד.]
- Orgad, Dorit 1992. *Der Junge aus Sevilla*. Aus dem Hebräischen von Iris Elkabets-Rosen. Frankfurt a.M.: Alibaba.
Tb-Ausgabe: dtv junior 70313.
[אורגד, דורית 1984. הנער מסיביליה. ירושלים: מרכז זלמן שז"ר.]
- Orgad, Dorit 1993. *An einem neuen Ort*. Aus dem Hebräischen von Iris Elkabets-Rosen. Frankfurt a.M.: Alibaba.
[אורגד, דורית 1983. אל מקום חדש. ירושלים: דביר.]

Orgad, Dorit 1994. *Der andere Sohn*. Aus dem Hebräischen von Iris Elkabets-Rosen. Frankfurt a.M.: Alibaba.

[אורגד, דורית 1979. בשעת מבחן. תל אביב: הדר.]

Orgad, Dorit 1995. *Der Spion in der Wüste*. Aus dem Hebräischen von Mirjam Pressler. Frankfurt a.M.: Alibaba.

[אורגד, דורית 1991. פקודות כשפה זרה: סיפורה של "המחלקה הגרמנית". ירושלים: דומינו.]

Orlev, Uri 1986. *Die Insel in der Vogelstraße*. Aus dem Hebräischen von Beate Esther von Schwarze. Berlin: Elefanten Press.

Tb-Ausgabe: RTB 1770.

[אורלב, אורי 1981. האי ברחוב הציפורים. ירושלים: כתר.]

Orlev, Uri 1990. *Der Mann von der anderen Seite*. Aus dem Hebräischen von Mirjam Pressler. Berlin: Elefanten-Press.

Tb-Ausgabe: RTB 4138.

[אורלב, אורי 1988. האיש מן הצד האחר. ירושלים: כתר.]

Orlev, Uri 1992. *Die Krone des Drachen*. Aus dem Hebräischen von Mirjam Pressler. Berlin: Elefanten-Press.

[אורלב, אורי 1984. כתר הדרקון. ירושלים: כתר.]

Orlev, Uri 1993. *Das Tier in der Nacht*. Mit Bildern von Amelie Glienke. Aus dem Hebräischen von Mirjam Pressler. Berlin: Elefanten-Press.

[אורלב, אורי 1977. חייט החושך. תל אביב: עם עובד.]

Orlev, Uri 1994. *Lydia, Königin von Palästina. Roman*. Aus dem Hebräischen von Mirjam Pressler. Berlin: Elefanten Press.

Tb-Ausgabe: Gulliver Tb 251.

[אורלב, אורי 1991. לדיה מלכת ארץ־ישראל. ירושלים: כתר.]

Orlev, Uri 1994. *Das Sandspiel*. Aus dem Hebräischen von Mirjam Pressler. Berlin: Elefanten Press.

[אורלב, אורי 1996. משחק החול. ירושלים: כתר.]

Orlev, Uri 1997. *Julek und die Dame mit dem Hut. Roman*. Aus dem Hebräischen von Mirjam Pressler. Weinheim: Beltz & Gelberg.

[אורלב, אורי 1989. הגברת עם המגבעת. ירושלים: כתר.]

Orlev, Uri / Jacky Gleich 1997. *Das kleine große Mädchen*. Aus dem Hebräischen von Mirjam Pressler. Mit Bildern von Jacky Gleich. Weinheim: Beltz & Gelberg.

[אורלב, אורי [1977]. כטנהינדולה. ירושלים: כתר.]

Oz, Amos 1993. *Sumchi. Eine wahre Geschichte über Liebe und Abenteuer*. Mit Bildern

- von Quint Buchholz. Aus dem Hebräischen von Mirjam Pressler. München u.a.: Hanser.
Tb-Ausgabe: rororo rotfuchs 20874.
[עוז, עמוס 1977. סומכי: ספור לכנו הנעורים על אהבה והרפתקאות. תל אביב: עם עובד.]
- Oz, Amos 1997. *Panther im Keller*. Aus dem Hebräischen von Vera Loos und Naomi Nir-Bleimling. München u.a.: Hanser.
[עוז, עמוס 1995. פנתר במרתף. ירושלים: כתר.]
- Rabinovici, Schoschana 1994. *Dank meiner Mutter*. Aus dem Hebräischen von Mirjam Pressler. Frankfurt a.M.: Alibaba.
Tb-Ausgabe: Fischer Schatzinsel 80143.
[רבינוביץ', שושנה תשנ"א. פצעים שלא הגלדו. ירושלים: יד ושם.]
- Roi, Emilie 1995. *Maya. Eine andere Geschichte*. Mit Illustrationen von Irmtraud Guhe. Aus dem Hebräischen von Mirjam Pressler. München: Klopp.
[רואי, אמיליה תש"ם. ספור אחר: על ילדה כדניה הכבושה. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.]
- Ron-Feder, Galila 1996. *Mein liebes Selbst. Roman*. Aus dem Hebräischen von Mirjam Pressler. Weinheim: Beltz & Gelberg.
[רון-פדר, גלילה [תשל"ז]. אל עצמי: ספורו של ילד עזוב. תל אביב: מלוא.]
- Ron-Feder, Galila 1998. *Die Tage nach dem Anschlag*. Aus dem Hebräischen von Mirjam Pressler. Weinheim: Beltz & Gelberg.
[רון-פדר, גלילה 1994. ילדי קו התפר. תל אביב: אדם.]
- Rosman, Yael 1992. *Seltsames Mädchen mit Ohrringen*. Aus dem Hebräischen von Kirsten Praefke-Meron. Frankfurt a.M.: Alibaba.
[רוזמן, יעל [1972]. המצחיקה עם העגילים. תל אביב: עם עובד.]
- Rosman, Yael 1991. *Kaleidoskop*. Aus dem Hebräischen von Kirsten Praefke-Meron. Frankfurt a.M.: Alibaba.
Tb-Ausgabe (u.d.T. *Ein Mädchen aus Jerusalem*): rororo rotfuchs 689.
[רוזמן, יעל 1988. קלידוסקופ. תל אביב: עם עובד.]
- Rosman, Yael 1994. *Tali Trödel und die kleine Hexe*. Mit Illustrationen von Amelie Glienke. Aus dem Hebräischen von Naomi Nir-Bleimling. Berlin: Elefanten-Press.
[רוזמן, יעל 1991. מבשפה'לה קטנה. תל אביב: עם עובד.]
- Schütz, David 1993. *Das goldene Tagebuch*. Aus dem Hebräischen von Mirjam Pressler. Frankfurt a.M.: Alibaba.
Tb-Ausgabe: Fischer Schatzinsel 80205.
[שיץ, דוד 1991. יומן הזהב. ירושלים: דומינו.]

Semel, Nava 1993. *Gerschona*. Aus dem Hebräischen von Mirjam Pressler. Frankfurt a.M.: Alibaba.

Tb-Ausgabe: Fischer Schatzinsel 80025.

[סמל, נאווה 1988. גרשונה-שונה. תל אביב: עם עובד.]

Semel, Nava 1995. *Flugstunden*. Aus dem Hebräischen von Mirjam Pressler. Berlin: Elefant-Press.

[סמל, נאווה 1990. מורים הכיכאל מלמד לעוף. תל אביב: עם עובד.]

Shalev, Meir 1994. *Papa nervt*. Mit Bildern von Jossi Abulafja. Aus dem Hebräischen von Naomi Niar-Bleimling, Vera Loos und Angelika Schneider. Zürich: Diogenes.

[שלו, מאיר 1988. אבא עושה בושות. ירושלים: כתר.]

Shalev, Meir 1995. *Hannahs Grübchen*. Mit Bildern von Jossi Abulafja. Aus dem Hebräischen von Naomi Nir-Bleimling und Nina Loos. Zürich: Diogenes.

[שלו, מאיר 1985. גומות החן של זהר. ירושלים: כתר.]

Shalev, Meir 1996. *Luzie, die Laus*. Mit Bildern von Jossi Abulafja. Aus dem Hebräischen von Ruth Melcer. Zürich: Diogenes.

[שלו, מאיר 1990. הכינה נחמה. תל אביב: עם עובד.]

Shalev, Meir 1997. *Wie der Neandertaler den Kebab erfand*. Mit Bildern von Jossi Abulafja. Aus dem Hebräischen von Ruth Melcer. Zürich: Diogenes.

[שלו, מאיר 1993. איך הארם הקרמון המציא לגמרי במקרה את הקכב הרומני: ספור לילדים. תל אביב: עם עובד.]

Snunit, Michal 1991. *Der Seelenvogel*. Mit Bildern von Na'ama Golomb. Aus dem Hebräischen von Mirjam Pressler. Hamburg: Carlsen.

[סנונית, מיכל 1984. ציפור הנפש. רמת גן: מסדה.]

Tepper, Yona 1992. *Wann kommst du zurück? Roman*. Aus dem Hebräischen von Miriam Magall. Frankfurt a.M.: Alibaba.

[טפר, יונה 1990. מתי אתה חוזר? ירושלים: שוקן.]

Tepper, Yona 1993. *David-halb-und-halb*. Aus dem Hebräischen von Iris Elkabets-Rosen. Frankfurt a.M.: Alibaba.

[טפר, יונה 1990. דוד "חצי-חצי". תל אביב: הקיבוץ המאוחד.]

Zarchi, Nurit 1993. *Schickt Mücke nicht fort!* Mit Illustrationen von Gitte Spee. Aus dem Hebräischen von Mirjam Pressler. Bindlach: Loewe.

[זרחי, נורית 1979. לא לגרש את נני. תל אביב: ספרית פועלים.]